

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 070.15:327.39(=161.1)(477.83/.86)»191/193»

ІДЕЙНО-ТЕМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОСКВОФІЛЬСЬКОЇ ПРЕСИ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (ПОЧ. ХХ СТ.)

Слотюк Т.В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто ідейно-тематичні особливості функціонування москвофільської преси у Східній Галичині на початку ХХ ст., досліджено особливості трансформації ідейної складової, що формувала тематичне і проблемне наповнення цієї преси; проаналізовано основні соціально-психологічні аспекти діяльності та впливу цієї преси. Проблема цього дослідження має глибокий сучасний підтекст, адже тут звернено увагу на такі засадничі ідеї, які й сьогодні активно культивуються російською пропагандою. Основною запорукою триєдності «русского народа» є російська мова. Заперечення існування української мови легалізує ідею про російську мову як загальнослов'янську. Результати цього дослідження виявляють основні ідейні, концептуальні, тематичні та проблемні особливості преси москвофільського руху на початку ХХ століття.

Ключові слова: москвофільська преса, «новокурсники», «старорусини», «русская идея».

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена сучасним підтекстом, який виявлений у таких засадничих ідеях російської пропаганди, а це: основоположною запорукою триєдності «русского народа» є російська мова; присутність російської мови на комунікативній карті Східної Галичини означатиме присутність тут «русских» (сьогодні ця ідея накладається на карту сходу України); заперечення існування української мови легалізує ідею про російську мову як загальнослов'янську та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням москвофільської преси як явища української історії у контексті історії української журналістики довгий час залишалася поза увагою дослідників. Тому сьогодні є дослідження, присвячені лише окремим виданням москвофільського руху. Л. Сніцарчук у публікації «Москвофільська преса в Галичині міжвоєнного періоду: тематико-типологічні аспекти» дослідила особливості тематики та проблематики цієї преси. І. Михайлин у навчальному посібнику з «Історії української журналістики» відвів вивченню москвофільської преси один із розділів. У 2013 році К. Курилишин видав покажчик: «Часопис «Галичанинъ» (Львів, 1893–1913): матеріали до бібліографістики», де подано змістове наповнення цього часопису. Повного та ґрунтовного дослідження цієї проблеми сьогодні немає. Найповніше пресу москвофільського руху поч. ХХ ст. досліджено у публікаціях Т. Бурдеги (Слотюк).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення ідейно-тематичних особливостей преси москвофільського руху на початку ХХ століття дає розуміння політичної зумовленості публікацій преси москвофільського руху. Також ці ідеї сьогодні актуалізуються і використовуються для пропаганди ідеї «русского мира».

Мета статті – встановити закономірності розвитку ідейно-тематичних особливостей москвофільської преси у Східній Галичині на початку ХХ століття

Виклад основного матеріалу. Початок ХХ століття у історії східногалицької історії москвофільської преси позначений кількома розколами, що були спричинені як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Однією з основних тем, а відтак і причин формування ідейно-тематичних особливостей цієї преси, є зумовленість політичною стратегією та внутрішніми непорозуміннями у середовищі москвофільського табору. Така ситуація стала причиною до кількох розколів у москвофільському середовищі, а відтак преси.

І в суспільно-політичному, і в моральному плані розкол (1908 р.) у москвофільському русі не пішов на користь ні «старорусинам», ні «новокурсникам», бо обидві партії («Русско-народная партия» і «Русская народная организация») щораз більше втрачала своїх прихильників і відповідно вплив на соціум. Щодо «новокурсників», то вони виконали своє головне завдання – заявити про себе як про політичну силу, що репрезентує «русский народ» в Галичині. Це була програма-мінімум. Програма-максимум полягала в тому, щоб добитися офіційного визнання існування «русского народа» в Австро-Угорщині з усіма відповідними наслідками. Політичного дрейфу в бік українського суспільства, перегляду своєї доктрини у контексті української ідеї, можна було очікувати від «старорусинів». Певні ознаки такої еволюції «старорусинів» були. Маємо на увазі такі факти: відома промова М. Короля в галицькому сеймі (жовтень 1908 року), позов В. Давидяка до В. Дудикевича з приводу його політичних махінацій і аморального способу життя (українська національна преса вповні використала судовий процес з цього приводу для дискредитації москвофільського руху), а такі відомі москвофільські діячі як М. Король, М. Глібовицький, В. Давидяк та ін. не взяли участі у роботі ні з'їзду «Русско-народной партии» (1908 р.), ні політичного товариства «Русская Рада» (лютий 1909 р.). На виборах до галицького сейму (1913 р.) українські партії здобули 29 мандатів, і до них приєднався М. Король, а москвофіли залишили-

ся з одним мандатом (Д. Марков). Це були, радше, акти індивідуальні, бо назагал «старорусини» («Русско-народная партия») і надалі як політична партія залишалася вірною ідеї «єдинства русско-го народа» та «объединительной идее». В огляді політичного життя за 1911 р. «Галичанинъ» заявляв, що «старорусини» були вірні своїй попередній політичній програмі, що вони й надалі проповідували «наше культурное единство с великим русским миром» [11]. Аналогічна позиція і «Русского слова»: «Наша програма и девизъ: Один Богъ на небѣ, одна Русь на земли! Наша цѣль: освѣдомляти русскихъ селянъ культурно и національно: будити і піддержувати въ кожній русскѣй одиниці русского духа и національную гордость; учити любити все, що свое русске!» [3].

Якщо логіка політичного розвитку, навіть суспільно-духовної еволюції «новокурсників» була зрозумілою (від ідеї національно-культурного єднання з Росією, від ідеї «єдинства всего русского народа», від заперечення української ідеї в усіх її проявах вони прийшли до вимушеного служіння іншій державі як «п'ята колона»), то ситуація із «старорусинами» складніша. Якщо «новокурсники» вижили як політична сила завдяки підтримці Росії, то «старорусини», не погодившись із радикальними ідеями «новокурсників», теж могли політично вижити, але поступово увійшовши в український рух, відмовившись від своєї «галицко-русскости», від ідеї національно-культурної єдності з Росією. Це був би цілком природний варіант політичного розвитку москвофільського руху певної частини галицьких русинів. Перспектива «старорусинів» залежала від розв'язання альтернативи: або шлях «новокурсників», або приєднання до українського руху. «Старорусини» спробували обрати третій шлях, якого за визначенням не могло бути в альтернативній ситуації: вони залишилися вірними Відню й ідеї національно-культурної єдності з Росією. Така позиція в політичному плані була нонсенсом, в ідеологічному – догматичною і консервативною, в історичному – безперспективною. Це неминуче провадило до краху «старорусинства» як руху без історично обґрунтованої ідеології, без перспективної політичної програми, без соціальної бази, без впливу як на соціум, так і на перебіг бурхливого початку ХХ ст. Підтвердження, верифікація цієї тези – в історії преси «старорусинів» після розколу москвофільського руху. Після розколу «старорусини» зберегли за собою видання – «Галичанинъ» і «Русское слово». Важливий факт – «Галичанинъ» не позиціонував себе як орган «Русско-народной партии», тому можна зробити висновок, що це були спроби, як і раніше, виступати від імені всього москвофільського руху, а «Русское слово» функціонувало як «ілюстрована научно-просветительная газета для народа».

Про догматизм мислення, про політичну заскорюльність «старорусинів» свідчить той факт, що «Галичанинъ» продовжував виходити тією ж каліченою російською мовою, яку так нещадно і справедливо висміювали «новокурсники», цим своєрідним «галицко-русским» діалектом російської мови. Таким чином, «старорусини» на догоду догмі про «єдинство русского народа» відмовлялися від спілкування із соціумом за допомогою мови, яка була йому зрозумілою, бо рідною.

Не було зрушень ще в одному потенційно ефективному напрямі соціальної взаємодії – йдеться про сферу соціальну, про економічну життєдіяльність. Спорадичних закликів звернути увагу на цю сферу [1; 5], загальні розмірковування на цю тему [4], однотипна інформація про москвофільський кооперативний рух, який не був ні масштабним, ні економічно потужним і не міг конкурувати з виданнями, що мали чітку проукраїнську позицію, декларували державницькі ідеї – усе це не могло сприяти формуванню тієї комунікаційної моделі, що могла би свідчити про вплив на аудиторію, що впливала би на неї.

Традиційною для «Галичанина» залишалася українська проблематика, але з тією різницею, що антиукраїнський дискурс «старорусинів» став ще агресивнішим. За умови відвертої трансформації «новокурсників» у проросійську політичну силу можна було сподіватися відповідної еволюції «старорусинів» у напрямі українських партій. Якщо цього не сталося, то це лише зайвий раз підкреслює, що ідея «єдинства русского народа» й українська ідея ні історично, ні теоретично, ні органічно (як реальний стан суспільного життя) несумісні. Зауважимо, що для «старорусинів», як і для «новокурсників», українська ідея – це «мазепинська» ідея. Із майже 300 статей, якими відкривався «Галичанинъ» упродовж 1912 року приблизно третина має це означення: «мазепиники», мазепинські гниль, цинізм, хулігани, провокації, гакатисти, фантазії тощо. Цей чисельний показник, зрештою, чисто зовнішній, формальний, але суть у тім, що «старорусини» негативно і вороже реагували на кожен український крок, захід, дію у будь-якій сфері життєдіяльності. Проте центральне місце в антиукраїнському дискурсі «Галичанина» в останні передвоєнні роки посідала університетська проблема. Після вбивства А. Коцька (1910) боротьба за український університет в 1912 р. досягла апогею. Позиція «старорусинів» означала: український університет не потрібен, бо це буде лише політична кузня [10], бо вже сам факт існування українського університету буде вважатися свідченням існування якогось самостійного народу [18]. Понад те, на думку «Галичанина», хоча це і внутрішня справа Австрії, але сусідні держави мають право вимагати, щоб на їх кордонах не споруджувалися фортеці, мета яких – руйнувати державні основи у мирний час [18]. «Галичанин» упродовж 1912 року звертався до цієї проблеми ще кілька разів [6; 8; 20], оскільки у парламенті все-таки йшлося до розв'язання університетської проблеми і створення українського університету.

Інший аспект антиукраїнського дискурсу преси «старорусинів» – ставлення до Греко-католицької церкви. Значення її у формуванні національної свідомості галицьких українців розуміли політичні сили, зокрема і антиукраїнські, тому «Галичанинъ» і «Русское слово» так активно нападали на Греко-католицьку церкву, на її ієрархів, щоправда, визнаючи і називаючи себе вірними цієї церкви. По суті, публікації цієї концептуально-змістової моделі свідчать про приховану пропаганду православ'я, про намагання скомпрометувати Греко-католицьку церкву, щоб підготувати умови для переходу (хоч би й окремих парафій) на православ'я. Звідси критика тих

реформ, які започаткував митр. А. Шептицький. Не наважуючись прямо виступати проти його вже й тоді величезного авторитету, «Галичанин» і «Русское слово» нападають на окремих ієрархів, на «єзуїтів»-василіан. Основні тези цієї концептуально-змістової моделі, що функціонували в комунікаційному процесі – Греко-католицька церква – це церква, яка займається політиканством [15]; що «русское население» в Галичині цілеспрямовано ополячують [7; 12; 14; 16]. Впроваджувалася в комунікаційний процес та інформаційний простір думка про існування нібито значного православного руху [17]. Ще одна тема, що стосувалася релігії та віросповідання, яку підтримували ці два видання, прикриваючись конституційним правом свободи совісті, і ті російські кола, які закликали російський уряд знайти спосіб, щоб припинити «бесчеловечное терзание православных» і установити свободу исповедання православної вери в Австро-Венгрії» і, відповідно, вимагали від російського уряду наглядати за свободою православ'я – такою була ухвала зборів Русского общества в Петербурзі у березні 1913 р. Поява ухвали зумовлена була тим, що у Львові австрійська влада заарештувала групу москвофілів (С. Бендасюка, В. Колдра і три москвофільські священики), яких звинувачували не лише в пропаганді православ'я, а й у шпигунстві на користь Росії. Москвофільська ж преса активно захищала їх.

«Старорусини» утверджували себе як політична сила в нових політичних умовах і з «новокурсниками», хоча їх вони не розглядали як серйозного політичного противника. Небезпеку для себе, слабкість своєї позиції вони вбачали не в наявності ревізійської радикальної течії в москвофільському русі, а в українському сепаратизмі, в його наростанні [19], а «новокурсники» – це пайдократія, це та молодь, яку підтримав В. Бобринський, який розколов «галицько-русское» суспільство. Преса «старорусинів» полемізує із пресою «новокурсників» («Прикарпатская Русь», «Голось народа», «Русская рада», «Живая жизнь», «Националист»), але присутня критика засадничих ідей відсутня. Публіцисти «Галичанина» й «Русского слова» після утворення «Русской народной организации» не вказували на справжні причини розколу, на його мету і функції новоутвореної проросійської політичної сили. Зберігши за собою Народний Дім, Ставропільський інститут, Галицько-Руську матицю, «старорусини» намагалися не віддавати «новокурсникам» монополію на основні ідеї москвофільського руху, які визначали його сутність. Ситуація ускладнювалася тим, що ідейний зв'язок між «новокурсниками» й російським націоналістичним рухом був очевидний для багатьох [24], як і шовіністська суть російського націоналізму. Проте згодом у статті «По поводу одного журнальчика» автор солідаризується із російським націоналізмом, він критикує «Новую жизнь» (як не дивно, але журнал перебував під впливом «новокурсників») за негативне ставлення «К нашему национальному движению, за його «узкодогматический национализм», «туманный общерусский патриотизм» [13]. Автор зазначає: «... носителем патриотизма и национализма должен сделаться всякий русский галичанин» [13]. Щоправда, він стверджує, що націоналізм «русско-

народного движения» протилежний шовінізму (сама практика російських націоналістичних сил упродовж і після революції 1905–1907 років доводила протилежне). «Старорусини» навіть пропонували примирення «новокурсникам» [2] (що викликало різке заперечення у їхніх виданнях).

Преса «старорусинів», з ентузіазмом повідомляла про перемоги слов'ян над турками в першій балканській війні (1912), цілком у дусі російської ідеї одну із передових статей названо «На Цареград!» [9]. Зрозуміло, що удар по цих слов'янофільських і неославистських ілюзіях нанесла друга балканська війна (1913).

Не зник після розколу в пресі «старорусинів» і антисемітський дискурс («Жидовская наглость» у № 158 «Галичанина» за 1912 р., «Клеветнические фантазии жидовина» у № 106 за 1913 р.). Наявність подібних публікацій свідчила не стільки про політичного ворога, скільки про підкреслення ідейної спорідненості з російським націоналістичним рухом (варто зауважити, що на виборах до сейму і парламенту українські партії блокувалися із сіоністами).

Преса «старорусинів» не підтримала виборчу реформу до сейму, звинувачуючи українські партії у змові з владою. У перших виборах до сейму «Галичанин» заявив, що «Русско-народная партия» не буде брати участі, але закликав виборців голосувати за тих депутатів, які «печалются о блага русского народа в Галичине» [21].

«Галичанин» завершував свій шлях як орган антиукраїнської сили. Його публіцисти звернули увагу на виступ Д. Донцова на другому Всеукраїнському студентському з'їзді, в якому він висловив дві принципові ідеї, святотатські у системі москвофільських цінностей, небезпечні для москвофільського руху: ідея боротьби проти Росії (участь на боці Австрії у війні проти Росії); ідея не просто української незалежності чи державності, а відокремлення від Росії.

Одна із останніх передових статей «Галичанина» має назву «С народом, за народ и русскую идею» (№ 137 за 1913 р.) сприймалася не як політичний заповіт, а як визнання повної неспроможності «Русско-народной партии» як політичної сили. У № 142 (середина червня) за 1913 р. видавничий комітет «Галичанина» заявив про припинення видання через незалежні від нього причини: «Ныне самоотверженные выступления не обращают на себя внимания. Ныне побеждают ложь, клевета, лесть и обман... Консервативный «Галичанин» не мог примениться к этим новым веяниям, не мог пойти с того рода духом времени, считая низостью прибегать к того рода приемам борьбы даже с более коварным противником. Поэтому падаем жертвой своей честности, своей преданности русскому народу» [22]. Причини краху (і фінансового теж – «Галичанин» не мав достатнього числа передплатників, його аудиторія, як і соціальна база москвофільського руху, була дуже обмеженою) «Галичанина», зрозуміло, полягали в іншому. Їх не треба вбачати у характері політичної боротьби, партійної полеміки чи в особливостях комунікаційного процесу. Це був крах ідеології.

Тижневик «Русское слово» припинив своє існування тоді ж. Перерва тривала до початку 1914 року. «Русское слово» відразу після перерви заявляє про свою антиукраїнську спрямованість.

Цей дискурс не лише агресивніший, але й вульгарніший, ніж це можна було спостерігати на сторінках «Галичанина». Важливим моментом українського життя було 100-річчя від дня народження Т. Шевченка. «Русское слово» повторило відомий штамп москвофільської преси: Т. Шевченко був поетом народного горя, але водночас виступав проти церкви, у наймерзенніший спосіб відгукувалися про Діву Марію, бунтував проти влади, був анархістом; оскільки російська влада заборонила українським «сепаратистам» святкувати ювілей у Києві, то його святкували поляки та євреї [23]. Був пролонгований і антиєврейський дискурс. Тижневик детально розповідав про судовий процес над С. Бендасюком і його соратниками і з великим піднесенням привітав їх виправдання (не правовий, а політичний крок суду, тобто польської сторони, яка пішла назустріч Росії, зацікавленій саме у такому судовому рішенні). «Русское слово» повторювало «Галичанинъ» і в критиці «новокурсників». За формально розгалуженої системи рубрик «Русское слово», як раніше і «Галичанинъ», не подавало об'єктивної картини суспільного буття.

Висновки і пропозиції. Політична та суспільна роздільність українського суспільства

спричинилася до того, що політичний рух, який сформувався ще у XIX столітті, у XX трансформується у антиукраїнську силу. Внутрішні суперечності і зовнішні політичні зумовленості стають причиною кількох розколів, що позначилися, відповідно, і на пресі цього політичного руху. Ідейно-тематичні особливості початку XX століття у двох провідних виданнях – «Галичанинъ» і «Русское слово» означені кількома тематичними групами: політичне майбутнє і вирішення українського питання. І перше, і друге вбачалося у орієнтації на Москву, що не передбачало повноцінного сприйняття розвитку української державності, мови, культури, історії відокремленої від російської; спільність мови, традиції та майбутнього; присутність «русского» народу у Східній Галичині легалізувала ідею присутності там усіляких інституцій та партій, які діяли в інтересах іншої держави, маючи при цьому гостру антиукраїнську спрямованість. Медійне середовище, яке намагалося сформувати тогочасні москвофіли, що стояли на роздоріжжі у своїх політичних симпатіях, так і не змогло сформуватися через як внутрішню різновекторність, так і зовнішні обставини.

Список літератури:

- [Без автора] Больше труда в экономической области [Без автора] // Галичанинъ. – 1912. – № 138.
- [Без автора] Возможно ли примерение? [Без автора] // Галичанинъ. – 1913. – № 133.
- [Без автора] До читателей «Русского слова» [Без автора] // Русское слово. – 1912. – № 1.
- [Без автора] Экономические вопросы в нашей национальной жизни [Без автора] // Галичанин. – 1912. – № 234.
- [Без автора] Экономический труд [Без автора] // Галичанинъ. – 1912. – № 221.
- [Без автора] К делу украинского университета [Без автора] // Галичанинъ. – 1912. – № 115.
- [Без автора] Куди нас веде церковна ієрархія? [Без автора] // Русское слово. – 1912. – № 20.
- [Без автора] Мазепинцы ликуют [Без автора] // Галичанинъ. – 1912. – № 284.
- [Без автора] На Цареград! [Без автора] // Галичанинъ. – 1912. – № 241.
- [Без автора] Нужен ли «украинский» университет? [Без автора] // Галичанинъ. – 1912. – № 83.
- [Без автора] Обзор 1911 г. [Без автора] // Галичанинъ. – 1912. – № 1.
- [Без автора] Ополячивание русского населения во Львове [Без автора] // Галичанинъ. – 1912. – № 9.
- [Без автора] По поводу одного журнальчика (Действительно ли новая жизнь или только «странные и дешевые фразы?») [Без автора] // Галичанинъ. – 1913. – № 51.
- [Без автора] Покушение на наш обряд [Без автора] // Галичанинъ. – 1913. – № 106.
- [Без автора] Политиканствующая церковь [Без автора] // Галичанинъ. – 1913. – № 31.
- [Без автора] Почему процветает латинизация? [Без автора] // Галичанинъ. – 1913. – № 44.
- [Без автора] Православное движение в Галичине [Без автора] // Галичанинъ. – 1912. – № 181.
- [Без автора] Приток политического азарта [Без автора] // Галичанинъ. – 1912. – № 90.
- [Без автора] Радикалы-«новокурсники» против Народного Дома [Без автора] // Галичанинъ. – 1912. – № 3.
- [Без автора] Распакованное предприятие [Без автора] // Галичанинъ. – 1912. – № 93.
- [Без автора] Русские избиратели! [Без автора] // Галичанинъ. – 1913. – № 127.
- [Без автора] С народом, за народ и русскую идею [Без автора] // Галичанинъ. – 1913. – № 137.
- [Без автора] Съ кѣм украинцѣ держать? [Без автора] // Русское слово. – 1914. – № 10.
- [Без автора] Тревога в сердце галицко-русских «националистов» // Галичанин. – 1912. – № 58.

Слотюк Т.В.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ИДЕЙНО-ТЕМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МОСКВОФИЛЬСКОЙ ПЕЧАТИ В ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЦИИ (НАЧ. XX В.)

Аннотация

В статье рассмотрены идейно-тематические особенности функционирования москвофильской печати в Восточной Галиции в начале XX века. Исследованы особенности трансформации идейной составляющей, которая формировала тематическое и проблемное наполнение этой печати; проанализированы основные социально-психологические аспекты деятельности и влияния этой прессы. Проблема данного исследования имеет глубокий современный подтекст, ведь здесь обращено внимание на такие основополагающие идеи, которые и сегодня активно культивируются российской пропагандой. Основопологающим залогом триединства «русского народа» является русский язык. Отрицание существования украинского языка легализует идею о русском языке как общеславянском. Результаты этого исследования выявляют основные идейные, концептуальные, тематические и проблемные особенности печати москвофильского движения в начале XX века.

Ключевые слова: москвофильская пресса, «новокурсники», «старорусины», «русская идея».

Slotiuk T.V.

Ivan Franko National University of Lviv

IDEAS AND THEMATIC FEATURES OF THE MOSCVOPHILE PRESS IN THE EAST GALICIA (BEG. XX CENTURY)

Summary

The article deals with the ideological and thematic features of the Moscovophile press functioning in Eastern Galicia at the beginning of 20th century. There was also studied the features of the ideological component transformation that shaped the thematic and problem filling of this press. The main social and psychological aspects of the activity and influence of this press was analyzed in the article. The problem of this research has a deep modern undertones, because attention is paid to such fundamental ideas, which are actively cultivated by Russian propaganda today. The basic guarantee of the trinity of the "Russian people" is the Russian language. The denial of the Ukrainian language existence legalizes the idea of Russian as a Slavonic language. The results of this research reveal the main ideological, conceptual, thematic and problematic features of the Moscovophile press movement in the early XX century.

Keywords: Muscovite press, "novice students", "old-Russians", Russian idea.